

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.3.20>

АРЕШТ ЯК РІЗНОВИД ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА КРИПТОВАЛЮТНІ АКТИВИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Воронкін А.О.,

*магістр права, аспірант 3-го року навчання**Національного університету «Києво-Могилянська академія»*

ORCID: 0000-0002-3669-3211

Воронкін А.О. Арешт як різновид обмеження права власності на криптовалютні активи у кримінальному провадженні.

Предметом дослідження даної статті є аналіз особливостей обмеження права власності на криптовалюту як різновиду віртуального активу, у кримінальному провадженні, через призму положень Кримінального процесуального законодавства України, а також самої специфіки правової природи криптовалют, як віртуального активу. Аналіз вітчизняної доктрини кримінального процесуального права в аспекті обмеження права власності на віртуальні активи свідчить про те, що зазначене питання є досить актуальним, з огляду, насамперед, на стрімкий розвиток віртуальних активів, як специфічного економіко-правового явища. Віртуальні активи, зокрема криптовалюти, у сучасному світі виступають, як об'єктом, так і предметом тих чи інших кримінальних правопорушень, що зумовлює розроблення та подальшу імплементацію актуальних та справедливих підходів до обмеження права власності на віртуальні активи, які б належним чином синхронізувалися з метою та загальними засадами кримінального провадження, визначених Кримінальним процесуальним кодексом України, а також забезпечували застосування належної правової процедури до учасників кримінального провадження.

У даній науковій публікації розглянуто питання пов'язані з визначенням правової природи криптовалют як віртуального активу, розглянуто законодавчі підстави обмеження права власності на криптовалюту, зокрема, через накладення арешту, забезпечення процедури спеціальної конфіскації криптовалют. При цьому, автором продемонстровано наявність у вітчизняній судовій практиці алогічних підходів до арешту віртуальних активів у кримінальному провадженні, з огляду на часті випадки накладення арешту на криптовалютні активи з метою збереження речових доказів (п. 1 ч. 2 ст. 170 КПК України), а також проаналізовано підходи іноземних держав до питання обмеження права власності на віртуальні активи, зокрема криптовалюти. Також автором окремо проаналізовано актуальні питання доказування права власності на віртуальні активи, з огляду на нормативні положення Кримінального процесуального кодексу України, а також судової практики Вищого антикорупційного суду, з виокремленням проблемних аспектів такого доказування.

Ключові слова: seizure of property, criminal proceedings, special confiscation, investigating judge, general principles of criminal proceedings, rule of law, virtual assets, cryptocurrency.

Voronkin A.O. Restrictions on the right of ownership of virtual assets in criminal proceedings.

The subject of this article is to analyze the peculiarities of restricting the right of ownership of cryptocurrencies, as a type of virtual asset, in criminal proceedings, through the prism of the provisions of the Criminal Procedure Law of Ukraine, as well as the specific legal nature of cryptocurrency as a virtual asset. An analysis of the domestic doctrine of criminal procedural law in terms of restrictions on ownership rights to virtual assets shows that this issue is quite relevant, given, first of all, the rapid development of virtual assets as a specific economic and legal phenomenon. Virtual assets, in particular cryptocurrencies, in the modern world act as both the object and subject of various criminal offenses, which necessitates the development and further implementation of relevant and fair approaches to restricting ownership rights to virtual assets that would be properly synchronized with the objectives and general principles of criminal proceedings as defined by the Criminal Procedure Code of Ukraine, as well as ensuring the application of due legal process to participants in criminal proceedings.

This scientific publication examines issues related to the definition of the legal nature of cryptocurrency as a virtual asset and considers the legal grounds for restricting ownership rights to cryptocurrencies, in particular through seizure and the procedure for special confiscation of cryptocurrencies. At the same time, the author demonstrates the existence of illogical approaches to the seizure of virtual assets in criminal proceedings in domestic judicial practice, given the frequent cases of seizure of cryptocurrency assets for the purpose of preserving material evidence (para. 1, part 2, Article 170 of the Criminal

Procedure Code of Ukraine), and analyzes the approaches of foreign states to the issue of restricting ownership rights to virtual assets, in particular cryptocurrencies. The author also separately analyzes topical issues of proving ownership of virtual assets, taking into account the normative provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine, as well as the judicial practice of the High Anti-Corruption Court, highlighting the problematic aspects of such proof.

Key words: seizure of property, security measure, investigating judge, court, investigator, motion for seizure of property, third party whose property is subject to seizure.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток діджиталізації сучасного світу зумовлює появу нових феноменів суспільного життя, зокрема тих, які виступають у якості основних стовпів його функціонування, як то світова фінансова система, яка включає у себе, в тому числі, методи і засоби здійснення платіжних операцій, направлених на задоволення особистих потреб учасників фінансових правовідносин. Одним з таких явищ, беззаперечно, є криптовалюти активи, які стрімко інтегрувалися як у світове, так і безпосередньо в українське суспільно-економічне життя. Зазначену тезу підтримують і верифіковані статистичні дані, зокрема, про це свідчать дані Глобального індексу прийняття криптовалют, розробленого авторитетним сервісом у галузі аналітичних досліджень у сфері блокчейн операцій Chainalysis. Так, відповідно до Глобального індексу прийняття криптовалют у 2025 році України посідає восьме місце у загальному рейтингу Глобального індексу прийняття криптовалют станом на 2025 рік, при цьому, за кількістю роздрібних операцій серед «фактичних тримачів» криптовалют Україна посідає четверте місце [1].

Проте, сама по собі криптовалюта є лише частиною більш ширшого та розгалуженого поняття віртуальних активів, до якого входять токенизовані активи, цифрові облігації, забезпечені та незабезпечені криптовалюти, і навіть ігрові предмети, які використовуються як аналогія платіжного засобу в онлайн-іграх [2, с. 71].

Оскільки правові та законодавчі механізми мають належним чином відповідати динаміці суспільних відносин, що є одним із складових забезпечення реалізації принципу верховенства права, то будь-які правовідносини, які випливають із використання та володіння суб'єктами правовідносин віртуальних активів, зокрема криптовалют, мають бути чітко регламентовані, а правозастосування пов'язане, зокрема, із будь-яким обмеження права власності на віртуальні активи у кримінальному провадженні, має належним чином враховувати специфічну правову природу віртуальних активів, виходячи із особливостей функціонування віртуальних активів.

Зазначу, що аналіз актуальної судової практики в аспекті обмеження права власності на віртуальні активи свідчить про наявність ряду викликів, які постають перед правовою системою нашої держави, що само по собі є логічним, з огляду на складну правову природу віртуальних активів. Водночас, стрімка динаміка суспільних відносин у зазначеній сфері потребує оперативного та розумного втручання у проблемні питання правового регулювання та безпосереднього правозастосування питань, пов'язаних із обмеженням права власності на віртуальні активи у кримінальному провадженні, як під час досудового розслідування, так і безпосередньо під час судового розгляду кримінального провадження.

Метою даного дослідження є визначення порядку та процедури належного правового регулювання обмеження права власності на криптовалютні активи у кримінальному провадженні крізь призму специфічної правової природи криптовалюти як віртуального активу. Також метою цієї статті є демонстрації неналежних правових підходів до обмеження права власності на віртуальні активи у кримінальному провадженні, а також запровадження методик та пропозицій вирішення існуючих правових проблем, актуалізація кримінального процесуального та суміжних галузей з права, з метою забезпечення застосування до суб'єктів правовідносин у сфері віртуальних активів належної правової процедури.

Стан опрацювання проблематики. Проблематика обмеження права власності на криптовалюти досліджувалась в наукових роботах працях таких вітчизняних науковців як, Каменський Д.В., Дудоров О.О., Худик А.М., Козій В.В., Казначєва Д.В, Яцик Т.П., Шкелебей В.А., Мовчан А.В., Гольдберг Н.О. та інших.

Враховуючи актуальний статут питання обмеження права власності на криптовалюти, як різновид віртуальних активів у кримінальному провадженні, варто відмітити наявність низки доктринальних напрацювань, направлених на вирішення проблемних питань в аспекті обмеження права власності на такий предмет. Водночас, стрімка динаміка суспільних відносин у сфері обігу віртуальних активів, а також об'єктивно складна правова природа віртуальних активів є тим елементом, який породжує низку проблемних правових елементів, які спричиняють прогалини у законодавчому регулюванні, а також належному правозастосуванні підстав обмеження права власності на віртуальні активи у кримінальному провадженні. Така ситуація, в свою чергу, зумовлює актуальність та потребу подальшого розвитку доктринальних напрацювань у цьому напрямку.

Виклад основного матеріалу.**Правова природа та базова характеристика криптовалютних активів.**

Для належного визначення правової процедури обмеження права власності на криптовалюту у кримінальному провадженні важливим є першочергове визначення правової природи криптовалюти, як віртуального активу, з огляду на специфічну форму та сутність такого об'єкту правовідносин.

У цьому аспекті вважаю раціональною позицію відповідно до якої ефективним шляхом для розуміння правової природи криптоактивів пріоритетним завданням є визначення технічної складової криптовалют, зокрема, функціонування блокчейну, як децентралізованої мережі з розподілення та фіксації даних [4, с. 20].

При цьому, для розуміння технічної складової криптовалютних активів важливо розуміти першопричини, які зумовили появу криптовалютних активів. Так, масштабна фінансова криза, яка відбулася у 2008 році, підірвала довіру учасників економічних правовідносин, у так звані, «класичні активи», наприклад, забезпечені цінні папери інвестиційних банків, які стрімко знецінились. Як наслідок, учасників економічних правовідносин втратили довіру і до так званих «фіатних грошей» (грошові кошти, емітентом яких є держава), емісії та обіг яких контролюється державами в особі центральних банків або аналогічних їм державних утворень, як от Федеральна резервна система Сполучених Штатів Америки. В подальшому, особа або група осіб під псевдонімом «Сатоші Накамото», представили світу технологію блокчейну та першу криптовалюту під назвою Bitcoin. Сутність технічної складової біткойна зводиться до емісії криптовалюти шляхом її «майнінгу» – процесу вирішення комплексних математичних алгоритмів, за допомогою децентралізованої peer-to-peer платформи, яка в своїй основі обмежує втручання будь-якої третьої особи у транзакційні (платіжні) операції між двома іншими особами, а сутність таких транзакцій є транспарентною та доступною для інших учасників таких транзакцій, фактично будучи пов'язаним децентралізованим ланцюгом [5, с. 186].

Інакше кажучи, така децентралізована технологія дозволяє двом зацікавленим сторонам здійснювати транзакції між собою безпосередньо, без залучення третьої сторони, наприклад банківської установи, як у випадку переказу грошових коштів за допомогою онлайн-банкінгу чи касового переказу, чи то брокерської установи, як у випадку вчинення операцій з купівлі-продажу акцій акціонерних товариств.

Очевидно, що така технічна характеристика першої криптовалюти, як децентралізація, притягнула до себе багато уваги й набула великої популярності серед світової спільноти, через перманентне та природне бажання людини ізолювати себе від стороннього впливу з боку державних та регуляторних органів. Як наслідок, станом на 2025 рік за даними аналітичного сервісу у сфері криптовалютних активів Coinmarketcap існує 9515 різних криптовалют, з часто різним технологічним та функціональним призначенням [6].

Відтак, криптовалюти як різновид віртуальних активів давно стали повсякденною частиною суспільного життя, замінюючи електронні гроші під час розрахункових операцій за товари або послуги.

Досліджуючи законодавче визначення криптовалюти як частини більш ширшого поняття віртуальні активи, варто звернутися до релевантного законодавства. Так, 3 вересня 2025 року Верховною Радою України прийнято за основу Проект Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні» № 10225-д, яким серед іншого, внесено зміни до Закону України «Про віртуальні активи», який перейменовано в Закон України «Про ринки віртуальних активів» [7].

Відповідно до статті 5 зазначеного проекту віртуальним активом визначається різновид цифрової речі, що створюється, передається та зберігається в електронному вигляді з використанням технології розподіленого реєстру або іншої подібної технології. Віртуальний актив, залежно від умов емісії, може посвідчувати майнові права, зокрема, право вимоги на інші об'єкти цивільних прав, та або зобов'язання емітента віртуального активу.

Відповідно до статті 6 проекту віртуальні активи поділяються на:

токени з прив'язкою до активів;

токени електронних грошей;

а інші токени, які не є токенами, передбаченими пунктами 1 і 2 цієї частини, види яких визначаються Регулятором.

При цьому, токеном з прив'язкою до активів визначається віртуальний актив, що не є токеном електронних грошей та передбачає підтримання своєї стабільної вартості шляхом прив'язки до вартості будь-якого іншого об'єкта цивільних прав або права на інший об'єкт цивільних прав чи їхнього поєднання, включаючи поєднання з однією чи декількома офіційними валютами чи поєднання декількох офіційних валют.

Водночас, токеном електронних грошей визначається це різновид віртуального активу, що передбачає підтримання своєї стабільної вартості шляхом прив'язки до вартості виключно однієї офіційної валюти.

Тлумачення визначення токenu електронних грошей дає підстави вважати, що таке визначення буде застосовуватися до так званих «стейблкоїнів», тобто до криптовалют, які мають прив'язку виключно до однієї офіційної валюти, як от долар США. Такими токенами електронних грошей можуть бути стейблкоїни під назвою USDT, USDC, які мають курсову прив'язку до долару США у співвідношенні – одиниця стейблкоїну дорівнює одиниці вартості долару США.

Окрім цього, з аналізу проекту закону вбачається, що законодавець зайняв однозначну позицію щодо можливості використання віртуальних активів у якості платіжного засобу, регламентувавши неможливість такого застосування віртуальних активів.

Зазначимо, що істотні кроки українського законодавця позитивно сприяють довгоочікуваному регулюванню ринку віртуальних активів в Україні, а з огляду на визначення поняття віртуального активу можна виокремити його наступні ознаки:

- є різновидом цифрової речі;
- має нематеріальне вираження;
- зумовлюється специфічною технологією створення, передання, зберігання з використанням технології розподіленого реєстру або іншої подібної технології;
- може посвідчувати майнові права та/або зобов'язання емітента віртуального активу;
- набуває статусу рухомого майна в аспекті об'єктів цивільних прав, визначених Цивільним кодексом України (у певних випадках);
- не є засобом платежу на території України;
- не може бути предметом обміну на майно (товари), роботи (послуги).

Правові підстави арешту, як різновиду обмеження права власності на криптовалютні активи у кримінальному провадженні.

Статтею 16 КПК України визначено, що позбавлення або **обмеження права власності** під час кримінального провадження здійснюється лише на підставі вмотивованого судового рішення, ухваленого в порядку, передбаченому цим Кодексом [8].

Водночас, аналіз вищезазначеної правової норми дає обґрунтовані підстави вважати, що вона не розкриває обмеження поняття права власності, а лише регламентує належну правову процедуру обмеження права власності, яке дозволяється виключно у випадку вмотивованого судового рішення, ухваленого у кримінальному провадженні. Відтак, вважаємо за доцільне звернутися до доктринальних напрацювань щодо поняття та обсягу обмеження права власності у кримінальному провадженні.

Погоджуємось із позицією Карпенко М.О. та Вартовника О.М. щодо того, що у сучасній кримінально процесуальній доктрині немає єдиного підходу до визначення поняття «обмеження права власності», яке застосовується законодавцем у статті 16 КПК України, водночас у правовій науці наявна дихотомія підходів до такого визначення. Так, відповідно до першого підходу обмеження права власності полягає у вилученні повноважень з його сутнісного змісту, а відповідно до іншого існуючого підходу, який здається більш раціональним, обмеження права власності є стримуючим елементом, який обмежує волю власника реалізовувати свій приватний інтерес щодо належного йому майна у суперечності з інтересами публічними. Проте, такі обмеження на користь публічного інтересу несуть легітимну мету, застосовуються в порядку визначеному законом, блокують (повністю або частково) можливість реалізації права власності в розрізі інтересу приватного. [9, с. 152].

Вважаємо такий підхід більш обґрунтованим з огляду на те, що він демонструє сутність обмеження права власності у демократичному суспільстві, а також легітимні підстави обмеження такого права власності, які в свою чергу, сприяють досягнення мети кримінального провадження, визначеного ст. 2 КПК України.

Розкриваючи ознаки обмеження права власності у кримінальному провадженні, Кіцен Н.В. виокремлює такі притаманні йому характеристики:

- сутність обмеження права власності полягає в позбавленні власника правомочностей щодо володіння, користування, розпорядження майном без втрати таких правомочностей;
- обмеження права власності здійснюється у примусовому порядку;
- обмеження права власності носять тимчасовий характер;
- види обмеження права власності регламентовані нормами кримінального процесуального законодавства [10, с. 110].

Вважаємо вищезазначені характерні ознаки обмеження права власності у кримінальному провадженні такими, що повністю розкривають його процесуальну суть. Проте, вважаємо за доцільне зазначити, що обмеження права власності полягає не у позбавленні власника правомочностей

щодо володіння, користування, розпорядження майном без втрати таких правомочностей, а саме застосування тимчасового обмеження таких правомочностей. При цьому, саме позбавлення власника ряду правомочностей тріади права власності в аспекті кримінального процесуального примусу, вважаємо за доцільне виокремити як окрему кримінальну процесуальну санкцію, яка передбачає спеціальну конфіскацію власника майна щодо якого постановлено обвинувальний вирок з додатковим покаранням у вигляді такої конфіскації.

Проаналізувавши фундаментальне поняття обмеження права власності у кримінальній процесуальній доктрині варто перейти до визначення підстав обмеження права власності на криптовалютні активи (з огляду на їх правову природу та відповідну специфіку).

Згідно з положеннями ч. 1 ст. 170 КПК України арештом майна в рамках кримінального провадження є тимчасове, до скасування у встановленому порядку, позбавлення за ухвалою слідчого судді або суду права на відчуження, розпорядження та/або користування майном, щодо якого існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом кримінального правопорушення, підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації у юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна. Частиною 2 ст. 170 КПК України визначено, що арешт майна допускається з метою забезпечення збереження речових доказів, спеціальної конфіскації, конфіскації майна як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов), чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди.

При цьому, ч. 10 ст. 170 КПК України визначено, що арешт може бути накладено, зокрема, на віртуальні активи, щодо яких ухвалою чи рішенням слідчого судді, суду визначено необхідність арешту майна.

Таким чином, законодавцем передбачена безпосередня можливість накладення арешту на віртуальні активи, за наявності підстав визначених першою та другою частинами статті 170 КПК України.

З аналізу судової практики в Єдиному державному реєстрі судових рішень вбачається, що найбільш розповсюдженими підставами для накладення арешту на криптовалютні активи здебільшого є мета забезпечення збереження речових доказів, а також мета забезпечення спеціальної конфіскації.

При цьому, аналізуючи судові рішення щодо накладення арешту на криптовалютні активи з метою збереження речових доказів (п. 1 ч. 2 ст. 170 КПК України) виявлено ряд алогічних тверджень щодо самої можливості накладення арешту на криптовалютні активи з метою збереження речових доказів, а також невідповідність висновків суддів щодо наявності підстав накладення такого арешту.

Так, ч. 3 ст. 170 КПК України регламентовано, що у випадку, передбаченому пунктом 1 частини другої ст. 170 КПК України, арешт накладається на майно будь-якої фізичної або юридичної особи за наявності достатніх підстав вважати, що воно відповідає критеріям, зазначеним у статті 98 КПК України.

В свою чергу, у статті 98 КПК України законодавець визначив, що речовими доказами є матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення.

При цьому, вважаємо раціональною позицію відповідно до якої матеріальними об'єктами є ті об'єкти, що сприймаються за допомогою сенсорних засобів спостереження, що притаманні матеріальному об'єкту [11, с. 187]. Водночас, нематеріальна (електронна) форма криптовалютного активу, як такого, що має віртуальну (електронну) форму, очевидно не відповідає базовому критерію відношення такого активу саме до речових доказів.

Зазначимо, що у доктрині кримінального процесуального права існує позиція відповідно до якої, незважаючи на електронну форму віртуального активу (різновидом якого є криптовалютні активи), такий актив може бути речовим доказом у електронній формі, а у випадках, коли органом досудового розслідування вилучаються відкриті та закриті ключі криптовалютних активів у паперовій формі, то такі активи не мають електронної форми, а самі по собі паперові записи є річчю матеріального світу, еквівалент якої існує у децентралізованому блокчейні [12, с. 77].

Вважаємо таку позицію необґрунтованою, виходячи насамперед з різної правової природи об'єктів, які мають електронну (нематеріальну) форму та матеріальних об'єктів, визначених ст. 98 КПК України. Зазначимо, що вилучення органом досудового розслідування відкритих та закритих ключів криптовалютних активів у паперовій формі, або в будь-якій іншій матеріальній формі,

беззаперечно призводить до визнання таких об'єктів речовими доказами, наприклад визнання речовим доказом аркуша паперу із зазначення seed-фрази, яка забезпечує доступ до управління холодним гаманцем, або ж безпосередньо самого носія на якому зберігаються віртуальні активи (холодного гаманця), чи мобільного телефона на якому знаходиться додаток із керування крипто-валютними гаманцями.

Проте, у такому випадку орган досудового розслідування отримує лише доступ до елементів забезпечення керування віртуальними активами, при цьому сам криптовалютний актив залишається різновидом цифрової речі, яка передається та зберігається в електронному вигляді з використанням технології розподіленого реєстру або іншої подібної технології, тобто має нематеріальну форму.

У цьому аспекті акцентуємо увагу на Ухвалі слідчого судді Оболонського районного суду міста Києва у справі № 756/7989/25, де слідчий суддя не погодився із позицією прокурора щодо можливості накладення арешту на криптовалютні активи саме з метою збереження речових доказів, чітко вказавши, що визначальним критерієм речових доказів є їх «матеріальність», тобто належність до об'єктів матеріального світу, проте сукупність ознак, які детермінують криптовалюту, як різновид віртуального актив свідчать про її нематеріальну форму [13].

Також на підтвердження вищезазначеної позиції щодо логічності визнання об'єктів, які забезпечують доступ до управління криптовалютами активами, речовими доказами, наведемо Ухвалу Вищого антикорупційного суду у справі № 991/7610/24. Так, ухвалою задоволено клопотання детектива НАБУ та накладено арешт з метою забезпечення збереження речових доказів (шляхом заборони відчуження, розпорядження та користування) на мобільні телефони та ноутбуки на яких виявлено програмне забезпечення для управління крипто-активами (криптогаманцями) та нотатки щодо управління такими гаманцями [14].

Відтак, вважаємо існуючий підхід щодо можливості накладення арешту на криптовалютні активи з підстав передбачених п. 1 ч. 2 ст. 170 КПК України (з метою збереження речових доказів) алогічним, та таким, що суперечить формі криптовалюти, як віртуального активу. Зазначимо, що існуюча прогалина знаходиться у площині масштабної правової проблеми неналежного регулювання законодавцем питання щодо визначення та обсягу кримінального процесуального впливу на електронні (цифрові) докази, яка очевидно потребує розробки та імплементації у законодавство сучасних механізмів вирішення цього питання.

Проаналізувавши проблемне на нашу думку питання накладення арешту на криптовалютні активи з метою збереження речових доказів, вважаємо за доцільне проаналізувати також особливості накладення арешту на криптовалютні активи з метою застосування спеціальної конфіскації.

Вважаємо, що накладення арешту на криптовалютні активи з метою застосування спеціальної конфіскації, конфіскації майна як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов), чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, є таким, що має свої особливості в аспекті специфічного та не врегульованого статусу віртуальних активів.

У цьому аспекті вважаємо за доцільне звернути увагу на дискусійне питання, яка лежить у площині правозастосування, а саме питання щодо належності доказів, якими сторона обвинувачення повинна обґрунтовувати необхідність накладення арешту на віртуальні активи. У першу чергу це стосується дотримання п. 3 ч. 2 ст. 171 КПК України, який вимагає зазначати у клопотанні про арешт майна документи, які підтверджують право власності на майно, що належить арештувати, або конкретні факти і докази, що свідчать про володіння, користування чи розпорядження підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, третіми особами таким майном.

Вже згадуваним нами у даній публікації Законом України «Про ринок віртуальних активів» передбачено підстави набуття права власності на віртуальні активи. Так, статтею 7 регламентовано, що право власності на віртуальний актив набувається за фактом емісії віртуального активу, вчинення правочину щодо віртуального активу, на підставі норм закону або рішення суду і підтверджуватись за фактом володіння особою засобом доступу до віртуального активу, зокрема у формі закритих криптографічних ключів, крім випадків, коли:

- засіб доступу до віртуального активу або віртуальний актив знаходиться на зберіганні у постачальника послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів відповідно до умов правочину між ним та власником цього віртуального активу;
- віртуальний актив передано на зберігання будь-якій особі відповідно до закону або рішення суду, що набрало законної сили;
- засіб доступу до віртуального активу набуто особою неправомірно.

Тобто, належними доказами права власності на віртуальний актив є, зокрема, докази, що підтверджують факт володіння ключем віртуального активу.

Важливо зазначити, що відповідно до позиції Верховного Суду колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 676/2199/19 суд не має права визначати право власності за будь-якою особою, а спір про належність речей вирішується виключно в порядку цивільного судочинства, проте суд здійснює оцінку фактів та інформації, які підтверджують належність того чи іншого майна особі з метою прийняття відповідного рішення [15].

При цьому, відповідно до позиції Вищого антикорупційного суду, викладеної в ухвалі по справі № 991/8099/24: *«при виявленні та вилученні рухомих речей, які не підлягають державній реєстрації, мають враховуватися дія презумпції права власності за особою, яка володіє (реально панує, здійснює фактичний контроль над річчю corpus possessionis); спростування вказаної презумпції можливе за наявності беззаперечних доказів чи їх сукупності (рішення суду щодо визнання права власності за іншою особою, письмові докази, дата складання, яких мала місце до моменту вилучення та не викликає сумнівів, матеріали фото-, відеофіксації, речові докази тощо); показання свідків та пояснення зацікавлених осіб за умови обов'язкової письмової форми правочину не мають братися до уваги при вирішенні питання про спростування зазначеної презумпції; пояснення сторін оцінюються у співставленні з фактичними обставинами та наданими доказами»* [16].

Таким чином, українська судова практика, визначаючи належність права власності особи на той чи інший об'єкт цивільних прав виходить з концепції реального «фактичного» контролю над річчю в аспекті підтвердження власності на віртуальні активи, де-факто застосовуючи норми досі нечинного закону для подібних правовідносин. Так, Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду в ухвалі від 09.05.2023 у справі № 991/2399/23 також розглядала ситуацію, коли право власності на віртуальні активи доводилося слідчими через відображення їх у декларації відповідно до Закону України «Про запобігання корупції». Однак Апеляційна палата відкинула такий аргумент, пояснюючи, що порядок підтвердження власності на криптовалюту на той час не був врегульований, єдиним підтвердженням права власності на нього є факт існування у особи доступу до криптогаманця, тобто наявність приватного ключа до нього [17].

Проаналізувавши правові підстави арешту, як різновиду обмеження права власності у кримінальному процесуальному праві України, вважаємо за доцільне перейти до порівняльно-правового аналізу із відповідним законодавством Великої Британії, у якому детально врегульовані питання щодо підстав та методів обмеження права власності на криптовалютні активи.

Питання обмеження права власності на криптовалютні активи у Великій Британії регулюється Законом про економічні злочини та корпоративну прозорість (Economic Crime and Corporate Transparencу Act), який створений з метою запобігання використанню компаній та інших корпоративних структур організованими злочинцями, шахраями, клептократами та терористами для зловживання відкритою економікою Великої Британії, а також з метою протидії економічним злочинам [17, с. 138].

Окрім зазначеного, вищевказаний закон регулює ряд питань пов'язаних із обмеження права власності на криптовалютні активи під час здійснення розслідування економічних злочинів, що регулюється Додатком 8 (Cryptoassets: confiscation orders) до зазначеного закону [18].

Так, розділом 47С вказаного додатку визначаються підстави вилучення та арешту криптовалютних активів. Зазначимо, що законодавець закріплює право компетентної особи накладати арешт на майно, якщо у нього є обґрунтовані підстави вважати, що воно пов'язане з криптоактивами. При цьому поняття «предмет, пов'язаний із криптоактивами» визначається максимально широко, адже це може бути не лише сам віртуальний або цифровий актив, а й будь-який матеріальний носій або речовий доказ, що забезпечує доступ до такого активу (наприклад, апаратний носій, файл із ключами). В свою чергу, розділ 127С встановлює, що арешт криптовалютних активів може бути реалізовано шляхом їх переведення до спеціального криптогаманця, який контролюється правоохоронним органом.

Акцентуємо увагу, що першочергове вилучення та арешт криптовалютного активу є попереднім заходом забезпечення, адже розділ 47J закону фіксує обов'язковий судовий контроль за продовженням строку арешту майна, що може бути пов'язаним із криптоактивами після 14 днів з дня вилучення такого активу.

Відмітимо, що британська модель демонструє детальну «процесуалізацію» заходів, пов'язаних із обмеження права власності на криптоактиви, та підкреслює важливість поетапного судового контролю в аспекті обмеження права власності на криптовалютні активи.

Висновки. Трансформація сучасної фінансової системи з паралельним інтегруванням у неї криптовалютних активів як різновиду віртуальних активів, безумовно, ставить нові виклики не лише в аспекті належного профільного регулювання відповідних правовідносин, а також формує нові та складні виклики перед кримінальною процесуальною доктриною, правозастосовними органами у сфері кримінального судочинства.

Зазначимо, що висвітлені у цій публікації правові проблеми в аспекті обмеження права власності на криптовалютні активи є комплексними, з огляду на специфічну правову природу віртуальних активів, процес їх створення, зберігання, розуміння базових принципів їх функціонування, що, як наслідок, впливає на фундаментальні аспекти кримінального провадження, а також застосування належної правової процедури до власників таких активів з одночасним забезпечення балансу між приватними та публічними інтересами. Аналіз, проведений у даній публікації, свідчить про наявність ряду проблемних питань в аспекті правозастосовної практики на території України, зокрема, у питаннях щодо накладення арешту на криптовалютні активи з метою збереження речових доказів, що не відповідає правовій природі криптовалюти як віртуального активу.

При цьому, зазначена правова проблема є складовою більш широкого питання, пов'язаного з оцінкою та регламентацією визначення електронних доказів у кримінальному процесуальному праві, що безумовно потребує належного законодавчого розмежування із класичними речовими доказами.

Питання ж обмеження права власності на криптовалютні активи з підстав застосування до таких активів конфіскації потребує вчинення ретельного аналізу з точки зору встановлення реального власника таких активів, через, наприклад, застосування концепції фактичного контролю над річчю «*corpus possessionis*», що має на меті встановлення реального контролера таких активів, а відтак і застосування належної правової процедури та недопущення необґрунтованого обмеження права власності, а також ефективної реалізації завдань кримінального провадження. Відмітимо, що такий підхід застосовується у судовій практиці Вищого антикорупційного суду, а прийняття профільного закону про регулювання віртуальних активів ймовірно остаточно закріпить подальшу реалізацію саме такої концепції визначення реального (фактичного) контролеру віртуальних активів, в тому числі криптовалюти.

Аналіз законодавства Великої Британії в аспекті обмеження права власності на криптовалютні активи демонструє наявність більш ретельних підходів до цього питання шляхом посилення функції судового контролю за ефективністю арешту криптовалютних активів, проте застосування такого підходу в українській правозастосовній практиці не виглядає можливим через відмінну концепцію застосування арешту як заходу забезпечення кримінального провадження. Так, накладення арешту на ті чи інші об'єкти у кримінальному процесуальному праві України передбачає наявність судового контролю на етапі безпосереднього накладення такого арешту на підставі судового рішення, апеляційного оскарження накладення арешту, а також розгляду клопотання про скасування арешту в порядку статті 174 КПК України. Проте, британській підхід передбачає наявність проміжного судового контролю зі спливом строків розслідування, а також подальшого розвитку досудового розслідування (в Україні такий підхід застосовується у разі розгляду питання продовження запобіжного заходу з одночасною оцінкою наявності ризиків передбачених ч. 1 ст. 177 КПК України).

Відмітимо, що подальший розвиток профільного регулювання віртуальних активів вирішить низку відкритих питань, пов'язаних з обмеженням права власності на криптовалютні активи, але знову ж таки фундаментальним аспектом обґрунтованого обмеження має бути забезпечений розумінням українськими судами правової природи віртуальних активів, що в свою чергу пов'язаний з постійним підвищенням кваліфікації суддями та представниками правоохоронних органів нашої держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. The 2025 Global Adoption Index: India and the United States Lead Cryptocurrency Adoption. URL: <https://www.chainalysis.com/blog/2025-global-crypto-adoption-index>.
2. Давлатов Ш.Б., Подгорна А.В. Кримінальна відповідальність за незаконне привласнення віртуальних активів. *Правова позиція*, № 3 (44), 2024. С. 69–74. URL: <https://legalposition.umsf.in.ua/archive/2024/3/14.pdf>.
3. Михайленко В.В. Застосування належної правової процедури як завдання кримінального провадження. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2020. С. 1–17 URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2020/n1/20mvvzkr.pdf>.
4. Тіпкін-Головко Н.О. Поняття та правова природа криптоактивів: українській та іноземні підходи. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія «Юридичні науки» / Том 35 (74) № 5, 2024. С. 19–25. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/5_2024/6.pdf.
5. Tuğçe Oral. Legal Nature of Cryptocurrencies in Comparative Law, Use of Them in Contracts and for Performance Purposes and Investing Cryptocurrencies in Commercial Companies as Share Capital in Turkish Law. *Juridical Tribune – Review of Comparative and International Law*. Volume 15, Issue 1, March 2025. P. 184-203. URL: <https://tribunajuridica.eu/arhiva/y15v1/9.pdf>.
6. Coinmarketcap . URL: <https://coinmarketcap.com>.

7. Проект Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні» від 24.04.2025: № 10225-д: станом на 03.09.2025. URL: <https://itd.rada.gov.ua/c8b16459-446f-4318-8404-5e7e10366a01>.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України № 4651 від-У1 від 13.04.2012 (редакція від 01.01.2024, підстава – 3509-IX, 3513-IX). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
9. Карпенко М.О., Вартовнік О.М. Право власності у кримінальному провадженні крізь призму практики Європейського суду з прав людини. *Право і суспільство*, № 6 частина 2, 2019 рік. С. 150–155. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2019/6_2019/part_2/26.pdf.
10. Кіцен Н.В. Обмеження права власності під час досудового розслідування кримінальних правопорушень. *Наше право*. № 1, 2021. С. 108–113. URL: https://nashe-pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2021/03/108-_Kitsen.pdf.
11. Шеховцов Р.М., Кудінов С.С. Речові докази та інші матеріальні об'єкти, що отримуються в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій: проблеми визначення та використання в кримінальному провадженні. *Південно український часопис*, № 2. 2015. С. 186–190. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/5327/1/Rupch_2015_2_57.pdf.
12. Козій В.В. Конфіскація криптовалют (віртуальних активів) під час виконання судового рішення у кримінальному провадженні. *Криміналістика і судова експертиза*. № 69. 2024. С. 72–84. URL: <https://digest.kndise.gov.ua/konfiskatsiia-kryptovaliuty-virtualnykh-aktyviv-pid-chas-vykonannia-sudovoykh-rishen-u-kryminalnomu-provadhenni>.
13. Ухвала Оболонського районного суду міста Києва у справі № 756/7989/25 від 06.06.2025. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127942723>.
14. Ухвала Вищого антикорупційного суду у справі № 991/7610/24 від 21.08.2024. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121203849>.
15. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 676/2199/19 від 09.04.2020. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121780324>.
16. Ухвала Вищого антикорупційного суду у справі № 991/8099/24 від 17.06.2024. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121780324>.
17. Jeremy Horder. Corporate criminal liability under the Economic Crime and Corporate Transparency Act 2023. *Legal studies* (2025), 45, p. 133–148. URL: <https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/F7D0E827CC261F8B77898617CB687573/S0261387524000461a.pdf/corporate-criminal-liability-under-the-economic-crime-and-corporate-transparency-act-2023.pdf>.
18. Economic Crime and Corporate Transparency Act 2023 : Act of Parliament (UK) of 26 October 2023 № 2023: станом на 01 вересня 2025. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2023/56/schedule/8>.